

PLAZA

44 ■ Beste bi urrats literatur itzulpenetan



Oh Jung-hi-ren 'Txoria' eta Michael Morpurgoren 'Peaceful soldadua' argitaratu dituzte euskaratuta.

TXILLARDEGI Leturiaren sorlekura ITZULI DA (1)

Duela 50 urte amaitu zuen Jose Luis Alvarez Enparantza 'Txillardegi'-k *Leturiaren egunkari ezkutua* nobelaren idazketa lana. Euskarazko narratibaren historian, euskarazko lehen nobela modernotzat jotzen da *Leturia*, ordura arteko euskal nobelek ez bezala pertsonaiaren barne gatazkari erreparatzen diolako, gertakari batzuen kontaketa soiletik harago. Ferrolen (Galizia) idatzi zuen Txillardegik *Leturia*, soldaduska egiten ari zela, eta Ferrola itzuli zen joan den astean, nobela idatzi zuen garaian ezagututako lekuak berrikustera.



Zerubiden berriro

JUAN LUIS ZABALA
Ferrol

Jose Luis bakarrik dago Ferrolgo Udal Parkean. Baina ez hartaz urrikal, nahita etorri da eta bakarrik egotera. Neska gaztea ikusi du aurrean duen urmaelera hurreratzen, atzetik zakur handi bat dakarrela. Gogoetaren bideak geldiarazi dizkio neskaren edertasunak, liluratu egin du haren begirada ametsetan bezala galduak. Neska badoa, zakurra lagun, Jose Luis berriro bakarrik utzita.

Lipar bat izan da, segundo batzuzk. Baina, berak horretaz inoiz ezer jakingo ez baldin badu ere, aurreneko euskal nobela modernoaren idazketa prozesua abiaraziko duen txinparta piztu du neska horrek, parkean emandako urrats urri eta itxuraz garrantzirik bate-re gabeko horietan.

Bizipen labur hori buruan aspaldidanik darabiltzan kezkekin uztartuko baita Jose Luisen buru gogoetek berotuan: Soren Kierkegaard eta Miguel Unamunoren existentzialismoa eta bizitzaren «sentimendu tragikoa»; Jacques Maritain, Yves Congard, Henry de Lubac eta Leon Bloy idazle katoliko antifaxisten ekarpen progresistak, William Shakespeare, Pio Baroja, Knut Hamsun, Albert Camus eta beste hainbat egileren liburuak sortutako literaturzaletasuna; Koldo Mitxelena-rengandik euskarazko nobela bat idazteko jasotako eskaria, ia-ia enkargua...

Hurrengo egunetan ere ikusiko du neska hura Jose Luisek parkean; eta parkean ez ezik Cabanasko hondartzan ere bai. Oso gustuko duen arren, ordea, ez du harenganako pausorik emango. Andregai du Donostian, eta hurrengo urtean ezkontzekotan dira. Herabea da, gainera, Jose Luis kontu horietarako. Eta inoiz inolako zirrikitu txirikirik ikusi baldin badu, denak itxiko zaizkio kolpetik parke bereko dantzaldi batean neska hura mutil bati estu lotuta dantzan ikusitakoan, gauaren erdian mutilak gidatutako Lambretta moto baten atzealdean eserita galdu aurretik.

Errealitatean ezinezkoa, fikzioan gauzatua

Errealitatean gauzatzerik izan ez duena fikzioaren bidez gauzatzeko bidea eta aukera emango dio Jose Luisi nobelak. Joseba Leturia per-

tsonaia irudikatu eta sortuko du —«nire anaia bikia» deitu izan dio—, Zerubide izeneko parke batean bakarrik, nahita «bakarrik egotera» joana.

Bere egunkari ezkutuan Miren izeneko neska nola ezagutu duen kontatzen du Leturiak, lehen pertsonan: «(...) aurreko iturrira alde-ratu da neskata bat. Uraren isplu higikorrera begira egon da lipar batez (...)».

1956ko kontuak dira horiek guztiak. Jose Luisen deiturak Alvarez Enparantza dira. Txillardegik du ezizena, Donostiako Antigua auzoan, bere jaiotzetik gertu, zegoen baserri bati zor.

27 urte zituen orduan Txillardegik, eta ingeniari itzula ikasketak amaitu berriak. Soldaduskako azken sei hilabeteak egiten ari zen Ferrolen, Francisco Franco Espainiako caudilloaren jaioterrian. Eta han idatzi zuen, duela 50 urte, *Leturiaren egunkari ezkutua*, euskal literaturaren historian lehen nobela modernotzat jotzen dena.

Idazlearen itzulera

Bi aldiz itzuli da aruten Ferrola Txillardegik: uztailaren lehenik, Jone Forcada emaztearekin; joan den astean bigarrenez, Paco Vila argazkilaria eta lerro hauek idazten ari den BERRIAko kazetaria lagun zituela.

Bi egonaldi horietan astiro bisitatu ditu duela 50 urteko egonaldian ezagutu zituen leku nagusiak: apopilo hartu zuten etxearen ataria, Casino Ferrolano elkartearen, Ferrolgo kaserna eta Ofizialen Etxea... Eta batez ere 1956an Ferrolgo Udal Parkea zena, egun Reina Sofia parkea deitua, *Leturia*-ko Zerubideren jatorria eta oinarria.

Joan den astekoan, horretaz guztiaz gain, hiru astetik behin eta aste batez bizileku izaten zuen airekoen aurkako bateriara ere itzuli zen, 5 zenbakia zuenera. Hantxe idatzi zuen *Leturia*, han bihurtu zituen testu Ferrolgo parkeko asmoak, ametsak eta gogoetak.

Garai hartako unibertsitate ikasleek egin ohi zuten moduan, hiru zatitan egin zuen soldaduska Txillardegik: bi uda —1952 eta

Soldaduskako azken sei hilabeteak egin zituen Txillardegik Ferrolen, alferez graduarekin

Txillardegik, joan den larunbatean, Ferrolgo Reina Sofia parkean. Maiz joaten zen hara 1956an, bakarrik egotera eta pentsatzera, *Leturiaren egunkari ezkutua* nobelako pertsonaia nagusia Zerubide parkera joaten den bezala. PACO VILA

46 ■ 36ko gerraren hausnarketa, musikaz



'Non dira' atera du plazara Bide Ertzean taldeak, gerran gertatutakoei soinua jartzten dien diskoa.



52-53 ■ Shisha Pangmarako bide berria

Bide normala arriskutsu ikusita, erabat ase duen igoera egin du Iñaki Otxoa de Olzak beste leku batetik.

TXILLARDEGI LETURIAREN SORLEKURA ITZULI DA (1) >



Txillardegiko Casino Ferrolano elkartearen ganbarako leihoan, Ferrolgo etxe eta kaleei begira. PACO VILA



Txillardegiko, 1954ko martxoaren 19an, Donostian. Ferrolen 1956an eman zituen sei hilabeteetako argazkirik ez dauka.

1954koak—Zamoran eman zituen, eta sei hilabete Ferrolen, alferrez graduarekin, apirilaren 28an joan eta azaroaren leian itzuli.

Abertzale eta euskaltzalea zen ordurako. *Ekin* barne buletina egiten zuen —eta bi urte geroago ETAREN sorrera bultzatuko zuen— taldeko kidea ere bai. Ferrola joan aurretik, hango egonaldia liburu bat euskaratzeko baliatzea pentsatu zuen. Baina, kontu jakina da, adiskide batek uxarazi zion ideia hori burutik.

Koldo Mitxelenaren 'enkargua'

«Milagros Bidegainek eta biok Koldo Mitxelena euskarako eskolak ematen genizkion garai hartan», ekarri du gogora Txillardegik, «eta Mitxelenaekin harreman handia nuen. 1956an, karrera amaituta eta soldaduskako azken sei hilabeteak egitera Ferrola joatekoa nintzela, Mitxelena Knut Hamsunen *Pan* itzultzeko asmoaren berri eman nion, eta berak esan zidan ezetz, zerbait berria sortu behar nuela. Zalantzak sortu zitzaizkidan orduan».

Parkeko bakardadean bilatu zien irtenbidea zalantzei, harik eta neska haren agerpenak nobela idazteko bidean jarri zuen arte. «Neska zakurrarekin parkera itzuli zela pentsaturik, hantxe egoten nintzen aulki batean eserita, hura noiz etorriko zain. Gustuko nuen neska hura, baina inoiz ez nion hitzik esan. Nik harekiko izan nuena guztiz platonikoa izan zen. Haren izena ere badakit, baina ez dut inoiz esan eta ez dut inoiz esango».

Unamunoren hazia, Txillardegirengan lore

Parkeko neskaren irudiak jarri zuen abian Txillardegiren irudimena *Leturiaren egunkari ezkutua* izango zen nobelaren idazketara bidean. Baina parkeko lipar labur horrek ez zuen halako fruiturik emango Txillardegik ordurako zuen formazio filosofiko eta literarioa izan ez baldin balu. Ikasketaz ingeniaria izan arren, formazio humanistiko handia zuen, bere kabuz jorratua.

Kierkegarden hazia, *Unamunoren gan lore* zuen izenburu Txillardegik argitaratu emandako lehen idazlanak. Ferrola joan baino urte batzuk lehenago idatzi zuen testu hura, eta horrek erakusten du existentzialismoaren inguruko kezka sakon errotua zuela *Leturiaren egunkari ezkutua* idazten hasi zenerako.

«Hasierako eragin nagusia Unamuno izan zen», dio, dudarik egin gabe, Txillardegik. «Jean-Paul Sartrek gero izan zuen eragin handiagoa nigan, Frantzia bizi izan nintzen garaian».

Beste egile batzuegana ez bezala, Unamunorengana iristea erraza zen Txillardegiko gazte zen garaian, haren liburak erosteko aukera baitzegoen. «Gainera, gure aitona zenak *Nuevo Mundo* ren bilduma osoa zeukan, eta aldizkari horretan Unamunok kronika bat idazten zuen astero. Kronika haiek ikaragarriak izan ziren niretzat. Artikulu haietan ez zuen existentzialismoaz idazten, baina oso kultura handia erakusten zuen. *Del sentimiento trágico de la vida* gero iraku-

rritu nuen, eta baita Unamunoren beste lan asko ere, nobelak, *nivola*-k eta beste».

Txillardegiko 1952an hasi zen Jose Maria Benito del Valle, Julen Madariaga, Iñaki Gaintzarain, Jose Manu Agirre, Rafa Albisu eta beste abertzale batzuekin biltzen. *Ekin* barne-buletina egin ohi zuten, eta sei urte geroago ETAREN sorreran parte hartu zuten.

Beren aurreneko bi urteetan, 1952an eta 1953an, *Ekin* barne-buletinaren argitaratzaileek beren arteko solasaldiak egin zituzten, «Europar pentsamendua- ren arloan zer ideia zeuden jakin nahian». Txillardegiri saio haietan Unamuno irakurri eta azaltzea egokitu zitzaion. Ez du uste, hala ere, sorrerako ETAREngan existentzialismoak inolako eraginik izan zuenik.

Unamunok «nire anaia Soren» deitu ohi zion Soren Kierkegaardi. Ez da harritzekoa, horrenbestez, Unamunori zion mirespenak Txillardegiko Kierkegarden-gana bideratu izana. Eta Kierkegaard eta Unamunoz gain, beste idazle asko aipatu ohi ditu garai hartan irakurri eta *Leturiaren* idazketan eragina izan zezaketenen artean: William Shakespeare (*Macbeth* eta *Hamlet* batez ere), Albert Camus (*La peste*), Thomas Mann (*Der Zauberberg*), Knut Hamsun (*Pan*), Pio Baroja...

Lagun asko bildu ohi zuten Zerubideko bakardadeak.